

واکاوی مسئله نفوذ فرهنگی در کلام مقام معظم رهبری با تکیه بر آیات قرآن

سید جواد خاتمی سبزواری¹

زهرة بقیعی²

چکیده

هدف: محققان در این پژوهش، به دنبال تبیین ماهیت نفوذ فرهنگی در آیات قرآن و یافتن مصادیق به‌روز در عصر حاضر بودند؛ تا با تبیین در مراکز علمی، باعث روشنگری اذهان عمومی شود. **روش:** روش این نوشتار، کتابخانه‌ای از نوع تحلیلی - توصیفی بود که با بررسی بیانات مقام معظم رهبری و تطبیق آنها با آیات و مصادیق روز تدوین شده است. **یافته‌ها:** نظام سلطه‌گر و متجاوز غرب در سالهای اخیر چندین مرتبه از این حربه استفاده کرده است که از جمله آن می‌توان به مسئله نفوذ فرهنگی در جشنواره موسیقی اشاره کرد که دشمن برای نفوذ در کشور، مأمور مستقیم دستگاه‌های امنیتی خود را به عنوان یک فرد صاحب هنر، برای جشنواره موسیقی معین می‌کند که به داخل کشور بفرستد، اما با درایت و آگاهی وزارت اطلاعات، جلوی آن گرفته می‌شود. **نتیجه‌گیری:** نظام سلطه‌گر غرب، فعالیت گسترده‌ای را برای رسیدن به این هدف دنبال می‌کند و از طریق فناوری‌های روز در عالم واقع و فضای مجازی بهره می‌گیرد و با ایجاد یأس و ناامیدی در جوانان، آنها را منزوی کرده و سپس با دادن وعده‌های فریبنده به ایشان، آنها را در راستای اهداف شیطانی خود به خدمت می‌گیرد. دشمن با تأکید بر شکافهای اجتماعی، از جمله گسست نسلها و جریان‌سازی موازی در قبال انقلاب، در جهت منفعل ساختن اقشار اجتماعی کوشش می‌کند و این همان نفوذ فرهنگی است که مقام معظم رهبری، مبارزه و مقابله با آن را در اولویت سایر روشها می‌داند.

واژگان کلیدی: فرهنگ، نفوذ فرهنگی، تهاجم فرهنگی، آیات نفوذ، مقام معظم رهبری

◇ دریافت مقاله: 96/02/01؛ تصویب نهایی: 96/08/22.

1. دکتری الهیات و معارف اسلامی، استادیار و عضو هیئت علمی گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه حکیم سبزواری (نویسنده مسئول) / نشانی: سبزواری؛ شهرک توحید، پردیس دانشگاه حکیم سبزواری / شماره: 05144012970 / Email: khatami455@gmail.com
2. دانشجوی کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری.

الف) مقدمه

برقراری نظام جمهوری اسلامی به تعبیر رسای بنیانگذار آن، حضرت امام خمینی(ره)، از نعمتهای بزرگ الهی بر مردم این سرزمین و تمامی مستضعفین جهان بوده است. مروری بر تاریخ پرافتخار این نهضت و شکل‌گیری نظام مقدس جمهوری اسلامی، به روشنی نقش و تأثیر اصل مترقی ولایت فقیه و رهبری حکیمانه حضرت امام(ره) و پس از آن حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای، رهبر انقلاب اسلامی را در هدایت انقلاب، در کوران حوادث گوناگون روزگار نشان می‌دهد.

فرهنگ به مثابه معبر نفوذ در ارکان تصمیم‌گیری نظام سیاسی، یکی از راهبردهای اساسی برای مواجهه با انقلابهاست که با پیروزی انقلاب اسلامی نیز این مسئله در دستور کار دشمنان، به ویژه آمریکایی‌ها قرار گرفت. نظام سلطه به موازات تجربه دیگر شیوه‌های برخورد، مسئله «نفوذ» را به عنوان راهبردی اساسی در مواجهه با انقلاب اسلامی، در صدر فعالیت‌های خود قرار داد؛ زیرا دشمنان اسلام در مسیر حرکت رو به رشد انقلاب اسلامی، از طریق آزمون و خطا، راهکارهای مختلفی را آزموده‌اند؛ اما همواره به علت آموزه‌های دین اسلام، رهبری هوشمند و ولایی و امت همیشه در صحنه، با شکست مواجه شده‌اند. تجربه سالهای نخست انقلاب اسلامی، نشانگر شکست راهبردهای سخت مواجهه با انقلاب توسط نظام سلطه است؛ لذا اکنون «نفوذ»، اولویت نخست مقابله با نظام اسلامی را رقم زده است. سه راهبرد دشمن در مواجهه با انقلاب اسلامی در موارد ذیل منحصراً می‌شود:

- «برخورد سخت» که نخستین چالش نظام سلطه با انقلاب اسلامی بوده است.

- «جنگ نرم» که می‌توان آن را چالش مهم دیگری در تقابل نظام سلطه با انقلاب اسلامی برشمرد.

- «نفوذ» سومین راهبرد غرب به رهبری آمریکا در مقابله با نظام اسلامی است. هر چند راهبرد نفوذ و حتی جنگ نرم، از آغاز انقلاب اسلامی به موازات جنگ سخت مطرح بوده، اما اولویتها و ترتیب این راهبردها متفاوت بوده است.

نفوذ فرهنگی مبنای نفوذ سیاسی است. در نبرد اراده‌ها، راهبرد دشمنان از چالش مستقیم نظامی، به برخورد فرهنگی تغییر جهت می‌دهد. هدف اصلی دشمن در نفوذ فرهنگی، ایجاد تردید و خلل در اراده‌هاست. نظامهای سیاسی دارای دو بعد سیرت و صورت‌اند؛ صورت نظام سیاسی، جنبه سخت‌افزاری دارد و حاکی از ساختارهاست و سیرت آن، بیانگر نظریه مشروعیت و آموزه نظری و فرهنگ نظام سیاسی است که توجیه‌کننده شیوه حکمرانی، تدوین قوانین و الگوی رفتاری نظام سیاسی است. هدف اصلی نفوذ فرهنگی، استحاله نظامهای سیاسی با تأکید بر حفظ صورت و ظاهر و مقابله با سیرت نظام سیاسی است.

واکاوی مسئله نفوذ فرهنگی در کلام مقام معظم رهبری با تکیه بر آیات قرآن ♦ 553

در انقلاب‌هایی که راهبرد خود را بر فرهنگ بنا می‌نهند، نفوذ فرهنگی مهم‌ترین اقدام دشمن در چرخش تدریجی باورها و فرهنگ نظام سیاسی است. دشمن در جهت نیل به این هدف و جامه عمل پوشاندن به راهبرد نفوذ فرهنگی، می‌کوشد در باور کارگزاران نظام سیاسی که ضلع انسانی مثلث هر نظام سیاسی به شمار می‌روند، تغییر ایجاد کند. بی‌تردید اگر دشمنان یک نظام سیاسی به مدد رسانه‌ها و کالای فرهنگی خود بتوانند در نظام باوری تصمیم‌گیرانه مجریان سیاسی رسوخ کنند، می‌توانند ایده‌ها و آرمانهای خود را با کمترین هزینه از زبان و با اقدام کارگزاران سیاسی اجرا و اعمال کنند.

ب) پیشینه تحقیق

نفوذ فرهنگی از جمله مسائل به روز و جدیدی است که همیشه ظرفیت پژوهش‌های نو و بدیع را نیز در خود داشته است. اگرچه مسئله نفوذ از زوایای مختلف، توجه بسیاری از پژوهشگران را به خود جلب کرده، اما جنبه ارتباط آن در دیدگاه مقام معظم رهبری با تکیه بر آیات مغفول واقع شده است. همین مسئله اسباب نو بودن این پژوهش را فراهم کرده است. اما آنچه به عنوان پیشینه تحقیق قابل طرح است چند مقاله به شرح ذیل است:

1. مقاله‌ای با عنوان «فرهنگ، گذرگاه نفوذ در ساحت نظام سیاسی»، که صرفاً به نفوذ فرهنگ به عنوان مجرای نفوذ سیاسی پرداخته است. (نوروزی، 1394: 60)
2. دو مقاله با عناوین «راههای نفوذ شیطان از منظر قرآن و نهج‌البلاغه» و «نفوذ اجتماعی در تفاسیر»، که هر دو به طور کلی به بررسی راههای ورود شیطان به زندگی انسان پرداخته‌اند بدون اینکه اشاره‌ای به نفوذ فرهنگی یا کاوشی در بیانات مقام معظم رهبری کرده باشند. (آل رسول، 1390: 67)
3. در بعد روان‌شناسی نیز مسئله نفوذ در امر تربیت، بسیار مورد بحث قرار گرفته؛ اما در هیچ کدام به نفوذ فرهنگی پرداخته نشده و صرفاً به رابطه مربی و متربی اشاره شده است. (آخوندی، 1391: 7)

ج) تعریف برخی اصطلاحات

1. نفوذ

نفوذ به معنای فرو رفتن در چیزی، تأثیر گذاشتن بر کسی و راه یافتن پنهانی در گروهی یا جایی [مجاز] معنا شده است (عمید، 1389: 1025). همچنین به اثر کردن در چیزی و داخل شدن در چیزی تعبیر شده است (معین، 1381: 1961). در لغت‌نامه دهخدا نیز گذاشتن تیر از آنچه بدان آید، معنا شده است.

نفوذ در لغت به معنای تأیید، اعتبار، برتری و تفوق آمده است (آریان‌پور کاشانی، 1369). نفوذ اجتماعی، در اصطلاح به فرایندی از پیوندهایی که به موجب آن افراد از روابط سطحی به روابط صمیمانه پیش می‌روند، تعریف شده و گاه به اعمال قدرت اجتماعی افراد یا گروهها، برای تغییر نگرشها و رفتار دیگران تعریف می‌شود (فرانزوی، 1381: 178-177). به اعتقاد فرنچ ریون، نفوذ اجتماعی مستلزم آن است که شخص یا گروه برای تغییر نگرشها یا رفتار دیگران، «قدرت اجتماعی» خود را اعمال کند (استرایکر و همکاران، 1376، ج 3: 241). منظور از قدرت اجتماعی، نیرویی است که شخص نفوذکننده برای ایجاد تغییر مد نظر در اختیار دارد. این قدرت، محصول دسترسی به برخی منابع و امکانات مثل پاداشها، تنبیهات و اطلاعات و نیز محصول جایگاه اجتماعی افراد در جامعه یا محصول علاقه و تحسین دیگران است. برخی دیگر از صاحب‌نظران نیز مفهوم نفوذ اجتماعی را به توان افراد برای تحت تأثیر قرار دادن دیگران به کار برده‌اند. (کریسی، 1377: 103)

در مقابل این فرایند، موضوع «کنترل» نهفته است؛ یعنی میزان کنترلی که احساس می‌کنیم بر زندگی خود داریم، در مقابل میزان توان دیگران در تحت تأثیر قرار دادن ما چه اندازه است. (همان: 105-104)

از تعاریف یاد شده می‌توان نتیجه گرفت که نفوذ به معنای ورود به درون اشخاص برای تغییر باورها، اعتقادات و شاکله هر فرد است که می‌تواند در جهت اثرگذاری مثبت یا منفی صورت گیرد. آنچه در این پژوهش مد نظر است، نفوذ در افراد برای تأثیر منفی در باورها و ارزشهای افراد و جامعه است.

2. فرهنگ

واژه فرهنگ، مرکب از «فر» که پیشوند است و «هنگ» از ریشه تنگ¹ اوستایی به معنای کشیدن و فرهختن و فرهنگ هر دو با ریشه «دوکا»² و «دور» در لاتین به معنی کشیدن آمده و نیز به معنی تعلّم و تربیت است و فرهنگ به معنای فرهنگ است که علم و دانش و ادب را در بر می‌گیرد. (دمخدا، 1341: 227)

فرهنگ، مجموعه پیچیده‌ای از معارف، معتقدات، هنرها، صنایع، فنون، اخلاق، قوانین، سنن و سرانجام، تمام عادات و رفتار و ضوابطی است که فرد به عنوان عضو جامعه، از جامعه خود فرا می‌گیرد و در برابر آن، وظایف و تعهداتی را بر عهده دارد. (داون، 1978³: 34)

فرهنگ، علت و معلول کیفیاتی است که زندگی بشر را انسانی می‌گرداند (ترابی، 1354: 137) و مجموع ارزشهایی است که شخصیت جوانان را باید از مدرسه بسازد و آنان را به صورت انسانی شجاع، صریح، روشنفکر، با تصمیم، کارکن و مشتاق به مطالعه و تفکر و اندیشه درآورد. (سیدجوادی، 1349: 52)

1. Tham

2. Education

3. James F. Downs

واکاوی مسئله نفوذ فرهنگی در کلام مقام معظم رهبری با تکیه بر آیات قرآن ♦ 555

می‌توان این‌گونه جمع‌بندی کرد که فرهنگ عبارت است از هر آنچه تمامیت و شخصیت افراد را در تمام ابعاد اعم از اعتقادی، اخلاقی، هنری، و... می‌سازد و نه تنها تعاملات فردی، بلکه تعاملات اجتماعی وی را نیز شامل می‌شود.

اولویت نفوذ فرهنگی

رهبر انقلاب، نفوذ را منحصر به موضوع و حوزه خاصی ندانسته، آن را مسئله‌ای چندضلعی و دارای ابعاد مختلف می‌داند. البته واقعیت این است که از منظر ایشان، نفوذ فرهنگی دارای اولویت بوده، می‌تواند از همه اقسام نفوذ خطرناک‌تر باشد و طبیعتاً باید اولویت بیشتری برای مقابله با آن قائل شد. اولویت داشتن نفوذ فرهنگی از این جهت مطرح است که در صورت اجرایی شدن آن، در واقع زمینه نفوذ در تمامی جبهه‌های دیگر انقلاب اسلامی نیز فراهم می‌شود و زمانی که دشمن توانست از راه نفوذ فرهنگی، سبک زندگی مردم را تغییر دهد، خودبه‌خود راهش را برای نفوذ در حوزه‌های دیگر نیز فراهم کرده است. یکی از درس‌های عبرت‌آموز تاریخ آن است که مسائل را نمی‌توان در مرتبه‌های پایین‌تر از مرتبه‌ای که از درون آن برخاسته‌اند، پاسخ داد. این سخن را آلبرت ایشترین این‌گونه مطرح می‌سازد که: نمی‌توانیم با همان عقلی که مشکلات را به وجود آورده‌ایم، آنها را حل کنیم. باید از زاویه دیگری به مشکلات نگاه کنیم. اینکه این زاویه دید چیست؟ پرسشی نیست که بتوان آن را در یک عبارت در اینجا تعریف کرد، بلکه این زاویه دید از درون یک «گفتگوی جمعی» درباره آن حاصل می‌شود. (فاضلی، 1387: 78)

د) مفهوم نفوذ در آیات قرآن

قرآن کریم برنامه زندگی مسلمانان و تمام بشریت را به نحو احسن بیان کرده و برای تک‌تک امورات و شئون آن، برنامه‌ای مناسب و همه‌جانبه ارائه داده است. مسئله نفوذ در قرآن کریم نیز در موارد بسیاری بیان شده است. نفوذ، امری دو وجهی است؛ هم مطلوب معرفی شده و هم مذموم و ناپسند. آنجا که پیامبران الهی روشهایی را برای گسترش ادیان الهی مورد استفاده قرار می‌دهند تا در جان افراد نفوذ کنند و آنها را به کمال و سعادت انسانی برسانند، حاکی از کاربرد نفوذ به شیوه‌ای ممدوح است و آنجا که کفار سعی می‌کنند با نزدیک شدن به مسلمانان به آنان ضربه‌ها و لطمات غیر قابل جبران وارد سازند، به جنبه مذموم بودن نفوذ اشاره دارد. لذا خداوند تبارک و تعالی در قرآن کریم این مسئله را به وضوح تبیین می‌کند و جامعه اسلامی را به سمت مصون‌سازی سوق می‌دهد تا مسلمانان با آگاهی کامل در امنیت زندگی کنند.

نکته حائز اهمیت این است که یکی از تاکتیک‌های دشمن، احاطه کامل یافتن بر امور مسلمین و شناخت نقاط ضعف و قوت آنان برای شکست دادن‌شان است. شاهد بوده‌ایم که آنچه پیامبران الهی در جهت سعادت بشر به کار می‌بردند، دشمنان از همان روشها برای ضربه زدن به مسلمانان استفاده کرده‌اند. لذا بدین

سبب به موارد کاربرد نفوذ در آیات اشاره می‌کنیم که این آیات علاوه بر نفوذ منفی، شامل نفوذ مثبت نیز می‌باشند؛ منتها علت معرفی شیوه‌های مثبت نفوذ در این پژوهش، صرفاً بدین خاطر است که می‌توان از این روشها در رسیدن به اهداف شوم و شیطانی نیز بهره برد.

1. نفوذ منفی

یک (نک) نفوذ از طریق ایجاد پیوند دوستی

خداوند در سوره آل عمران، موردی از خیانت و نفاق کفار را بیان می‌کند که چگونه با نزدیک شدن به مسلمانان و استفاده از احساساتشان، در دل آنها نفوذ کرده تا به اهداف شوم و شیطانی خود دست یابند:

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! محرم اسراری از غیر خود انتخاب نکنید. آنها از هرگونه شر و فسادی درباره شما کوتاهی نمی‌کنند. آنها دوست دارند شما در زحمت و رنج باشید. [نشانه‌های] دشمنی از دهان آنها آشکار است و آنچه در دل پنهان دارند از آن هم مهم‌تر است. ما آیات [و راههای] پیشگیری از شر آنها] را برای شما بیان کردیم اگر اندیشه کنید. * شما کسانی هستید که آنها را دوست دارید، اما آنها شما را دوست ندارند. درحالی که شما به همه کتابهای آسمانی ایمان دارید [اما آنها به کتاب آسمانی شما ایمان ندارند] و هنگامی که شما را ملاقات می‌کنند، [به دروغ] می‌گویند ایمان آورده‌ایم؛ اما وقتی تنها می‌شوند، از شدت خشم بر شما سرانگشتان خود را به دندان می‌گزیند. بگو: بمیرید یا همین خشمی که دارید. خدا از [اسرار] درون سینه‌ها آگاه است. * اگر نیکی به شما برسد، ناراحت می‌شوند و اگر حادثه ناگواری برای شما رخ دهد، خوشحال می‌شوند. اگر [در برابر آنها] استقامت و پرهیزگاری پیشه کنید، نقشه‌های [خائنانه] آنها به شما زبانی نمی‌رسانند. خداوند به آنچه آنها انجام می‌دهند احاطه دارد». (آل عمران: 120-118)

از ابن عباس نقل شده این آیات هنگامی نازل شد که عده‌ای از مسلمانان با یهودیان، به سبب قرابت یا همسایگی یا حق رضاع یا پیمانی که پیش از اسلام بسته بودند، دوستی داشتند و به قدری با آنها صمیمی بودند که اسرار مسلمانان را به آنان می‌گفتند. بدین وسیله قوم یهود که دشمن سرسخت اسلام و مسلمین بودند و به ظاهر خود را دوست مسلمانان قلمداد می‌کردند، از اسرار آنان مطلع می‌شدند. لذا آیه نازل شد و به آن عده از مسلمانان هشدار داد که چون آنها در دین شما نیستند، نباید محرم اسرارتان باشند؛ زیرا از هیچ شر و فسادی درباره شما کوتاهی نمی‌کنند. آنها می‌خواهند شما همیشه در رنج و عذاب باشید. (مکارم، 1374، ج 3: 63)

خداوند در این آیه به مؤمنان هشدار داده است تا دشمنان خود را جزء خاصان خویش قرار ندهند و رازهای مسلمانان و نیک و بد ایشان را، در برابر این گروه آشکار نسازند. این اعلام خطر به صورت کلی و عمومی است و مسلمانان باید در هر زمان و در هر حال، به آن توجه کنند. ولی متأسفانه بسیاری از پیروان قرآن از این هشدار غفلت ورزیده و در نتیجه، گرفتار نابسامانی‌های فراوان شده‌اند. هم‌اکنون در اطراف مسلمانان، دشمنانی هستند که خود را دوست نشان می‌دهند و به ظاهر از مسلمانان طرفداری می‌کنند، ولی

واکاوی مسئله نفوذ فرهنگی در کلام مقام معظم رهبری با تکیه بر آیات قرآن ♦ 557

با کارهایی که از خود بروز می‌دهند، معلوم می‌شود که دروغ می‌گویند. متأسفانه مسلمانان فریب ظاهر آنها را خورده، به آنان اعتماد می‌کنند؛ در صورتی که آنان برای مسلمانان جز پریشانی و بیچارگی و تباهی چیزی نمی‌خواهند و از ریختن خار بر سر راه آنها و به دشواری افکندن کارشان کوتاهی ندارند.

در سالهای اخیر، مسلمانان در دو جنگ بزرگ با دشمنان خود درگیر شدند. در جنگ نخست، شکست بسیار دردناکی خوردند؛ در حالی که در جنگ اخیر پیروزی درخشانی نصیب آنها شد و تقریباً همه حوادث جهانی به نفع آنها تغییر یافت. افسانه وحشتناک و رعب‌آور شکست‌ناپذیری دشمن در همان روز نخست جنگ در صحرای «سینا» و ارتفاعات «جولان» برای همیشه مدفون شد و مسلمانان طعم پیروزی را برای نخستین بار در سالهای اخیر چشیدند. (همان: 67)

چه شد که در این مدت کوتاه، این دگرگونی روی داد؟ پاسخ این سؤال نیازمند بحثی طولانی است، ولی به‌طور قطع یکی از عوامل مؤثر آن شکست و این پیروزی این بود که در جنگ نخست، بیگانگان که حتی بعضی از آنها دم از دوستی می‌زدند، از نقشه‌های آنان باخبر بودند؛ ولی در جنگ اخیر هیچ کس جز دو سه نفر از سران کشورهای اسلامی از نقشه‌های آنها آگاهی نداشتند و این، رمز بزرگ پیروزی آنها و شاهد زنده‌ای بر عظمت این دستور آسمانی قرآن بود. این آیات، حاوی نکات مهمی اند که عبارتند از:

1- دین اسلام دینی است که بسیار به انتخاب دوست خوب و ایجاد دوستی پایدار اهمیت می‌دهد و تا جایی که در احادیث آمده است «لرفیق ثم الطریق»؛ یعنی ابتدا همسفر خوب انتخاب کن و سپس در مسیر قدم بگذار (محدث نوری، 1408، ج 8: 209). لذا یکی از مفاد این آیات این است که ملاک دوستی و روابط صمیمانه مسلمانان با سایر جوامع باید ایمان باشد.

2- این بخش از آیه: «ای مؤمنان! از غیر خودتان برای خود محرم نگیرید»، بیانگر این است که هر مسلمانی هم که مصداق «غیر خودتان» باشد، نباید محرم اسرار قرار گیرد؛ زیرا در میان مسلمانان نیز افراد فتنه‌جو و جاسوس کم نیستند.

3- اولین حرکت و خطر دشمن، نفوذ فرهنگی است. دشمن در ضربه زدن به فکر و اندیشه، کوتاهی نمی‌کند: «آنان از هیچ توطئه و فسادى درباره شما کوتاهی نمی‌کنند».

4- دشمنان با روشهای گوناگون با ما برخورد می‌کنند: (1) فساد: «آنان از هیچ توطئه و فسادى درباره شما کوتاهی نمی‌کنند»؛ (2) فشار: «شدت گرفتاری و رنج و زیان شما را دوست دارند»؛ (3) نفاق: «آنچه سینه‌هایشان پنهان می‌دارد بزرگ‌تر است».

5- دشمنان خود را بشناسید و هشیار باشید، آنان ذره‌ای در توطئه و فتنه علیه شما کوتاهی نمی‌کنند. روابط صمیمی با دشمن توطئه‌گر، نشانه بی‌عقلی است. (قرائى، 1383، ج 2: 137)

- 6- تقوا، راه خنثی کردن آنهاست. در برابر حسودانی که از رشد ما ناراحت‌اند، چاره‌ای جز صبر و تقوا نیست: «گر شکیبایی ورزید و پرهیزکاری کنید، نیرنگشان هیچ زبانی به شما نمی‌رساند»
- 7- خداوند با افشای روحیات دشمن، به مسلمانان هم روحیه می‌دهد و هم بیدارباش: «گر به شما خیر و خوشی رسد، آنان را بدحال می‌کند»، «نیرنگشان هیچ زبانی به شما نمی‌رساند». (همان: 142)
- 8- یکی از مهم‌ترین دستاوردهای این آیه، کوتاه کردن دست بیگانگان از حریم مسلمانان است؛ لذا وجود مستشاران خارجی در کشورهای اسلامی ممنوع است.

شهید مطهری معتقد است نهضتها نیز همانند تمام پدیده‌های دیگر ممکن است دچار آفت‌زدگی شوند و این وظیفه رهبری نهضت است که آفت‌زدایی کند. نفوذ اندیشه‌های بیگانه از دو طریق دشمنان و دوستان صورت می‌گیرد. از طریق دشمنان به این صورت است که پیروان مکاتب دیگر برای رخنه کردن در یک نهضت و پوساندن آن از درون، اندیشه‌های بیگانه را که با روح آن نهضت مغایرند، وارد آن نهضت می‌کنند و آن را از خاصیت می‌اندازند، یا کم اثر می‌کنند. گاهی پیروان و دوستان یک نهضت به علت ناآشنایی درست با آن، مجذوب یک سلسله نظریات و اندیشه‌های بیگانه می‌شوند و آگاهانه یا ناآگاهانه به آن نظریات، رنگ نهضت می‌دهند و عرضه می‌کنند. راه مبارزه با این خطر، تحریم و منع نیست؛ بلکه عرضه داشتن صحیح نهضت در همه زمینه‌ها به زبان روز است. (مطهری، 1380: 143)

دو نفوذ از طریق سخنان بیهوده

خداوند در سوره لقمان می‌فرماید: «بعضی از مردم سخنان باطل و بیهوده را خریداری می‌کنند تا خلق خدا را از روی جهل و نادانی، از راه خدا گمراه سازند و آیات خدا را به استهزاء و سخره می‌گیرند» و در پایان آیه اضافه می‌کند که: «عذاب خوارکننده از آن این گروه است».

در این آیه، سخن از گروهی است که درست در مقابل گروه «محسنین» و «مؤمنین» قرار دارند؛ سخن از جمعیتی است که سرمایه‌های خود را برای بیهودگی و گمراه ساختن مردم به کار می‌گیرند و بدبختی دنیا و آخرت را برای خود می‌خرند. خریداری کردن سخنان باطل و بیهوده، یا این گونه است که افسانه‌های خرافی و باطل را با دادن پول به دست می‌آورند یا از این طریق برای ترتیب دادن مجالس لهو و باطل و خوانندگی، خواننده خریداری می‌کنند یا مال خود را به نحوی صرف می‌کنند که به هر قیمتی آنها را به این هدف نامشروع برسانند. عجب اینکه این کوردلان، مطالب باطل و بیهوده را به گران‌ترین قیمت خریداری می‌کردند، اما آیات الهی و حکمت را که پروردگار، رایگان در اختیارشان گذارده، نادیده می‌گرفتند (مکارم، 1374، ج 17: 14). مرحوم طبرسی می‌فرماید: هر چه که انسان را از راه خدا و اطاعت او بازمی‌دارد، داخل در آیه بوده و جزو لهو الحدیث خواهد بود؛ چه از کارهای بیهوده باشد یا استعمال آلات موسیقی یا آنکه قرآن کتاب آسمانی را استهزاء نمایند. (طبرسی، 1372، ج 19: 163)

واکاوی مسئله نفوذ فرهنگی در کلام مقام معظم رهبری با تکیه بر آیات قرآن ♦ 559

به راستی یکی از شیوه‌های نفوذ در جامعه از طریق موسیقی و غناست. وقتی جوانان جامعه‌ای به سمت هیجان‌ات کاذب سوق داده شوند و از معارف الهی و اهداف یک نهضت دور شوند، در واقع هر کدام به منزله سرباز دشمن محسوب می‌شوند که در زمین خودی به مبارزه می‌پردازد. شدت این نفوذ به حدی است که فرد مبتلا دیگر هرگز کلام حق را نمی‌فهمد و از درک آن عاجز می‌شود و به تعبیر قرآن، وقر و سنگینی بر گوشهای آنان ایجاد می‌شود.

سه) نفوذ از طریق نرمش و سازش

خداوند در سوره قلم، به پیامبر گرامی اسلام(ص) در خصوص کید و مکر تکذیب‌کنندگان حق چنین تذکر می‌دهد: «حال که چنین است، از تکذیب‌کنندگان اطاعت مکن؛ آنان دوست دارند نرمش نشان دهی تا آنها نیز در جهت غیر حق نرمش نشان دهند».

نرمش و انعطاف به معنی صرف‌نظر کردن از قسمتی از فرمانهای خدا به خاطر آنان است. از لحن آیات و از آنچه در تاریخ آمده است به‌خوبی استفاده می‌شود که وقتی مشرکان کوردل سرعت پیشرفت آیین اسلام را مشاهده کردند، به فکر افتادند که از طریق دادن امتیازاتی به پیامبر(ص)، امتیازاتی از او بگیرند و او را به نوعی سازش بکشانند. لذا گاه اموال عظیم و گاه زنان زیبا و گاه پست و مقام برجسته پیشنهاد می‌کردند و در حقیقت؛ روح پیامبر(ص) را با مقیاس وجود خود اندازه‌گیری و مقایسه می‌کردند.

ولی قرآن بارها به پیامبر(ص) هشدار داده که هرگز کمترین انعطافی در برابر این پیشنهادهای انحرافی از خود نشان ندهد و با اهل باطل هرگز مدافعه نکند: «در میان آنها(اهل کتاب) طبق آنچه خدا نازل کرده، حکم کن و از هوسهای آنها پیروی مکن و بر حذر باش که تو را از تعلیماتی که خدا بر تو نازل کرده منحرف نسازند».(مانده: 49)

«یدهنون» از ماده «مدافعه»، در اصل از «دهن» به معنی روغن گرفته شده و در این موارد، به معنی نرمش و انعطاف به خرج دادن است و معمولاً در مورد انعطافهای مذموم و منافقانه به کار می‌رود.(مکارم، 1374، ج 24: 385)

چهار) نفوذ به واسطه جلب اعتماد از طریق مقدسات

خداوند در سوره قلم، به پیامبر خویش در خصوص مکذبین چنین بصیرت می‌دهد که از کسانی که زیاد سوگند می‌خورند، تبعیت مکن: «و از هر فرومایه‌ی عیب‌جو که برای هر حق و باطلی سوگند می‌خورد، اطاعت مکن».

می‌توان چنین برداشت کرد که مکذبین از هر اهرمی برای ضربه زدن به دین اسلام استفاده می‌کرده و برای جلب اعتماد رهبران و نفوذ در آنها، حاضر به سوگند خوردن به مقدسات نیز بوده‌اند. علامه طباطبایی بیان می‌کنند که «حلاف» به معنی کسی است که بسیار سوگند می‌خورد و لازمه بسیار سوگند خوردن در

هر امر مهم و غیر مهم و هر حق و باطل، این است که سوگند خورنده احترامی برای صاحب سوگند قائل نباشد و چون سوگندها به نام خدا بوده، پس معلوم می‌شود سوگند خورنده، عظمتی برای خدای عز و جل قائل نیست و همین برای رذلی او و رذالت این صفت کافی است. (طباطبایی، 1374، ج 19: 621)

پنج) نفوذ از طریق تزئین و جلوه دادن منہیات

خداوند در آیات 35 و 36 سوره بقره می‌فرماید: «و گفتیم ای آدم تو با همسرت در بهشت سکونت کن و از [نعمتهای] آن گوارا هر چه می‌خواهید بخورید [اما] نزدیک این درخت نشوید که از ستمگران خواهید شد. پس شیطان موجب لغزش آنان شد و آنان را از آنچه در آن بودند (بهشت) خارج ساخت و [در این هنگام] به آنان گفتیم همگی [به زمین] فرود آید در حالی که بعضی دشمن دیگری خواهید بود و برای شما تا مدت معینی در زمین قرارگاه و وسیله بهره‌برداری است».

در اینجا حضرت آدم خود را در برابر فرمان الهی درباره خودداری از درخت ممنوع دید، ولی شیطان اغواگر که سوگند یاد کرده بود دست از گمراه کردن آدم و فرزندانش برندارد، به وسوسه‌گری مشغول شد و چنان‌که از سایر آیات قرآن استفاده می‌شود، به آدم اطمینان داد که اگر از این درخت بخورد، او و همسرش فرشتگانی خواهند شد و جاویدان در بهشت زندگی می‌کنند. حتی قسم یاد کرد که من خیرخواه شما هستم (اعراف: 20-21). «سرانجام، شیطان آن دو را به لغزش واداشت و از آنچه در آن بودند (بهشت) بیرون کرد». (مکارم، 1374، ج 1: 185)

مطهری یکی از آفتهای نظام را تجددگرایی افراطی می‌داند که در میان شیعه و اهل سنت وجود داشته؛ به این معنا که اسلام را به آنچه از اسلام نیست، آراسته می‌کنند و آنچه از اسلام هست را به منظور رنگ زمان زدن و باب طبع زمان کردن، حذف می‌کنند. تجددگرایی افراطی، آفت بزرگی برای نهضت است و وظیفه رهبری نهضت است که جلوی آن را بگیرد. برخی از افراد که به مسائل روز توجه دارند و درباره آینده اسلام می‌اندیشند، سلیقه روز را معیار قرار می‌دهند و به نام اجتهاد آزاد به جای آنکه اسلام را معیار حق و باطل زمان قرار دهند، سلیقه و روح حاکم بر زمان را معیار اسلام قرار می‌دهند. (مطهری، 1380: 143)

2. نفوذ مثبت

یک) نفوذ اجتماعی با تأثیر در احساسات و عواطف

بهره‌گیری از عواطف و احساسات مشترک هر قوم، گروه و جامعه (که خاص همان گروه و قوم باشد)، تأثیرگذاری جریان نفوذ را افزایش می‌دهد. خداوند می‌فرماید: «اگر قرآن را بر عجم (غیر عرب) نازل می‌کردیم» (شعرا: 198)؛ یعنی نژادپرستی و تعصبهای قومی آنها به قدری شدید بود که اگر قرآن بر غیر عرب نازل می‌شد، امواج تعصبها مانع از پذیرش آن می‌شد. لذا خداوند قرآن را مطابق عرب و به زبان عربی نازل کرد تا میزان تأثیرپذیری و نفوذ در آنها افزایش یابد. بهره‌گیری از مفاهیم، کلمات و اصطلاحاتی که

واکاوی مسئله نفوذ فرهنگی در کلام مقام معظم رهبری با تکیه بر آیات قرآن ♦ 561

احساسات جمعی و گروهی را تحریک و صمیمیت و دوستی را به مخاطب القا می‌کنند، به ویژه زمانی که ارائه صریح پیام ممکن نباشد، در برقراری ارتباط اولیه و میزان نفوذ پیام مؤثر است. به همین سبب، قرآن کریم در آیه 29 سوره غافر، مؤمن آل فرعون را این‌گونه مثال می‌زند که چگونه با سیاست تمام به دفاع از حضرت موسی می‌پردازد و می‌فرماید: «ای قوم من! امروز حکومت از آن شماست و در این سرزمین پیروزید، اگر عذاب الهی به سراغ ما آید، چه کسی ما را یاری خواهد کرد؟! فرعون گفت: من جز آنچه را معتقدم به شما ارائه نمی‌دهم و شما را جز به طریق حق و پیروزی دعوت نمی‌کنم (دستور همان قتل موسی است). مؤمن آل فرعون ضمن این سخنان سعی بر نفوذ در فرعون و اطرافیان او دارد. به همین سبب بالحنی دوستانه و خیرخواهانه آنان را مخاطب خود ساخته و بیان می‌دارد که عمل موسی (ع) درخور چنین واکنش شدیدی نیست و فراموش نکنید موسی با خود دلایلی دارد که ظاهر آنها موجه به نظر می‌رسد و مبارزه با چنین مردی خطرناک است؛ زیرا اگر دروغگو باشد، خدا مجازاتش می‌کند، اما این احتمال را هم بدهید که اگر راست بگویید، خداوند ما را مجازات می‌کند. (مکارم، 1374، ج 20: 86)

دو) نفوذ اجتماعی از طریق جلب اعتماد

کارگزار نفوذ قبل از ارائه پیام، رابطه اعتمادآمیزی با مخاطبان برقرار ساخته، خود را خیرخواه آنان معرفی می‌کند؛ به طوری که هر چه مبلغ خیرخواه‌تر و قابل اعتمادتر باشد، نفوذش در مخاطب بیشتر خواهد بود. به همین سبب، پیامبر (ص) در سوره اعراف به این صورت اطمینان می‌دهد: «پیامهای پروردگرم را به شما می‌رسانم و شما را اندرزگویی امینم». امام علی (ع) در رابطه با تشابه دوستان و نفوذ و تأثیرشان بر یکدیگر می‌فرماید: «جانها را شکلهایی است. پس آنان که همشکل یکدیگرند، باهم موافقت خواهند کرد و مردم به همشکلان خود گرایش بیشتری دارند» (مجلسی، 1410، ج 78: 92). یکی از روشهای جلب اعتماد، ایجاد رابطه دوستانه بین افراد است. در این روایت، سبب گرایش افراد، گویا سهولت در اتفاق نظر ذکر شده؛ یعنی تمایل به اینکه زودتر به توافق نایل شوند و تنش کمتری را متحمل شوند (نظریه توازن) در روایات دیگر نیز آمده است: «شخصی چون با یکدیگر سازگار باشند، الفت خواهند گرفت» (آمدی، 1335، ج 2: 490)

سه) اساس نفوذ اجتماعی از طریق توجه دادن به تفکر و تأمل

استدلال یک‌جانبه و دوجانبه، تأکید بر نقاط ضعف و سست عقاید و باورها، طرح سؤال در برابر عقاید و باورهای سست و القای شبهه همراه با پیام ارائه‌شده، می‌توانند اندیشه و تفکر را در مخاطب تحریک و نفوذ اجتماعی را تسهیل کنند. بنابر این، اولین مرحله نفوذ اجتماعی، توجه دادن جامعه به عقل و اندیشه است تا با پای خویش و از طریق فرهنگ و زبان خود، در برابر دین نفوذپذیر شوند.

وارد کردن مخاطبان به تفکر و اندیشه با طرح یک سؤال، راهی مناسب برای نفوذ در آنان است. همان طور که خداوند در سوره واقعه به کرات از آن بهره گرفته تا در دل‌های آماده نفوذ و آنها را به سمت حق

هدایت کند. یکی از مصادیق بارز و هوشمندانه نفوذ اجتماعی با روش توجه دادن به تفکر و تأمل در عصر حاضر، پیام هوشمندانه رهبر انقلاب خطاب به جوانان اروپا و آمریکای شمالی است. این نامه بار دیگر نسبت به «خطر نفوذ و هجوم نرم» فرهنگ غربی به فرهنگ بومی کشورهای غیر غربی هشدار می‌دهد که چگونه غرب با استفاده از این «خشونت خاموش» و بهره‌گیری از شبکه‌های جهانی رسانه‌ای در پی «شبیه‌سازی فرهنگی» در کشورهای جهان، به ویژه جهان اسلام برای «تحمیل فرهنگ وارداتی» خود است. ایشان در پیامی خطاب به جوانان اروپا و آمریکا از آنان خواستند درباره حقیقت اسلام تحقیق کنند و تسلیم هیاهو و جنجالهای اسلام‌هراسی دولتمردان و رسانه‌های جهانی نشوند.

با تأمل در آیات پیش‌گفته می‌توان به اهمیت مسئله نفوذ در قرآن کریم پی برد. این از تاکتیک‌هایی است که خداوند علاوه بر آموزش مسلمین برای نیل به اهداف الهی، آنان را از گرفتار شدن در دام دشمنان بر حذر می‌دارد تا آمادگی کامل برای مقابله با حربه‌های دشمنان را در خود ایجاد کنند و گرفتار مکر و حيله‌های آنان نشوند.

ه) مصادیق نفوذ در عصر جدید

1. نفوذ علمی

بدیهی است که مسئله علم و تولید علم، امری است که باعث نفوذ در یک فرهنگ، دین و ارزشهای یک ملت می‌شود. علم عنصری دوجهبی است که هم سبب تأثیرگذاری و هم سبب تأثیرپذیری می‌شود. امام علی(ع) می‌فرماید: «علم اقتدار است. هر کس این قدرت را به چنگ آورد، می‌تواند تحکم کند و غلبه پیدا کند؛ هر کس این اقتدار را به دست نیاورد، بر او غلبه پیدا خواهد شد و دیگران بر او قهر و غلبه پیدا می‌کنند» (ابن ابی‌الحدید، بی‌تا، ج 20: 319). از اینجاست که رهبر معظم انقلاب بیان می‌دارند ما با به دست آوردن علوم کشورهای غربی مشکلی نداریم، بلکه از کسی که از ما بهتر بداند، شاگردی نیز می‌کنیم؛ منتها این امر نباید سبب شود که ما فرهنگ و ارزشهای خود را از دست بدهیم. دستیابی به علوم و تولید علم، نیازی به هم‌رنگ شدن با جوامع غربی در تمامی زمینه‌ها ندارد (موسی، 1388: 25). به اعتقاد ایشان، پیشرفت علمی و اقتباس و نه ترجمه، امری لازم و ضروری و بر مبنای اسلام است و در تحصیل این امر باید مراقبت کرد که تحصیل علم به تحصیل فرهنگ مبدل نشود. باید متوجه بود که پیشرفتهای علمی در جوامع غربی تلازمی با داشتن فرهنگی غنی و خوب ندارد و لذا پیشرفت علمی آنها به معنای برتری فرهنگی غرب نیست. آنها علم را در خدمت هوای نفس، شیطان و در خدمت جنگ، خشونت، فحشا، سکس و استعمار قرار داده‌اند؛ در حالی که زمانی می‌توانیم از علم به عنوان ارزش و یک مطلوب یاد کنیم که در خدمت انسانیت، عدالت، صلح و امنیت قرار بگیرد. (www.khamenei.ir)

2. نفوذ فرهنگی به واسطه تغییر نام

یکی از راههای نفوذ و موجه جلوه دادن امور، نامگذاری‌های متفاوت و مورد اعتماد است. برای مثال، اصطلاحات دیگری که با مفهوم نفوذ فرهنگی رابطه نزدیکی دارند، واژه‌هایی مثل «دهکده جهانی» و «جهانی‌شدن» اند. صاحبان و پیروان این اصطلاحات و نظریات معتقدند که با افزایش قدرت و وسایل ارتباط جمعی و رواج آنها در اکثر جوامع، نظام جهانی به سمت یکنواختی و یکپارچگی پیش می‌رود و در این میان، آن که قدرتمندتر است، می‌تواند رهبری این روند را بر عهده بگیرد و جوامع و فرهنگها را به سوی همنوایی با فرهنگ خود سوق دهد. این نوع تحلیل که در عمل، با اقتدار رسانه‌های غرب و به خصوص آمریکا همراه بوده، بسیاری از رهبران جهان، حتی رهبران کشورهای اروپایی و ژاپن را نگران از بین رفتن هویت فرهنگی این جوامع در اثر رسوخ ارزشهای فرهنگی آمریکا کرده است (کوشا، 1387: 18). غرب با استفاده از وسایل ارتباطی مدرن، به خصوص فیلمهای ویدیویی و ماهواره، درصدد است تا اصول و ارزشهای اسلامی را خدشه‌دار و بی‌جاذبه جلوه دهد و در برابر، ارزشهای مادی خود را از طریق جاذبه‌های جنسی به مردم میهن ما و به ویژه نسل جوان تحمیل کند (همان: 19). لذا رهبر معظم انقلاب با اشراف کامل به این مسئله، این ابزار تهدیدآمیز را غنیمت شمرده و در جهت آگاهی‌بخشی به جوانان غربی از آن استفاده و همه را غافلگیر کردند.

3. نفوذ فرهنگی به واسطه ناامید کردن جوانان و ایجاد اختلاف و شایعات

یکی دیگر از روشهای نفوذ دشمنان اسلام به ویژه آمریکا، استفاده از شایعات و ناامید کردن جوانان و ایجاد اختلاف در بین آنان است. استفاده از ابزار شایع و ناامیدی و اختلاف‌افکنی یکی از شگردهای پرکاربرد شیطان و شیطانیان است که سابقه تاریخی و قرآنی دارد که به دو مورد شاهد مثال اشاره می‌شود.

یک) در جنگ بدر، کفار قبل از مسلمانان به چاه آب رسیدند و آب در محاصره آنان بود. مسلمانان به ناچار در جای خشک و ریگزار پیاده شدند. پس از مدتی که برای رفع تشنگی و طهارت نیاز شدید به آب پیدا کردند، شیطان در دلهايشان وسوسه کرد: آیا گمان کردید شما اولیای خدا هستید و در میان شما پیامبر و فرستاده اوست! حال آنکه مشرکان آب را در اختیار دارند و شما بدون طهارت و در حال جنابت نماز می‌خوانید و پاهایتان در ریگها فرو می‌رود؟! (آیه 11 سوره انفال) پس از آن، باران شدیدی بارید. همه سیراب شدند و غسل کردند و محل اقامتشان که ریگزار بود، سفت و محکم شد و محدوده مشرکان، گل‌آلود و لغزنده.

ناامیدی از رحمت خداوند، بزرگ‌ترین گناه است و راه هرگونه بازگشت از بدی‌ها و قدم برداشتن به سوی کمال را می‌بندد. ناامیدی از رسیدن به هدف، بحران می‌آفریند و سرآغاز هر شکستی است. در صورت شکست درونی و امید نداشتن به پیروزی، داشتن هرگونه اسلحه و امکانات مادی هیچ ارزشی نخواهد داشت. شیطان همان‌گونه که تلاش می‌کند رشته امید انسان به خدا را قطع و او را بی‌پناه و سرگردان

کند، در تصمیمات و مبارزات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نیز که به نفع جامعه اسلامی است، در دل‌های مؤمنان ایجاد ناامیدی می‌کند. در جریان مبارزه حق و باطل، با کوچک‌نمایی طرفداران حق و بزرگ‌نمایی دشمنان آنان، پیروزی مؤمنان را دشوار و غیر ممکن جلوه می‌دهد. این حادثه، نمونه قرآنی و تاریخی در مورد این فعالیت شیطان بود.

امروزه نیز دشمن از این روش دریغ نکرده و کاملاً مدرن آن را اعمال کرده است. مقام معظم رهبری کاملاً هوشمندانه این مسئله را تبیین می‌کنند. به اعتقاد ایشان، یکی از سنگرهای دشمن برای تسلط به کشور ما تزریق بی‌اعتمادی و بی‌اعتقادی به خود و نداشتن اعتماد به نفس ملی است. جوامع غربی و نظام سلطه‌گر با به رخ کشیدن زرق و برق و فناوری‌های پیشرفته علمی خود، سعی می‌کردند در مردم ما احساس ناباوری و عقب‌ماندگی به وجود بیاورند و ایران و ایرانی را تحقیر می‌کردند. لذا معظم‌له در موارد متعددی جوانان را به عزم ملی و داشتن اعتماد به نفس توصیه کرده و همواره از جوانان خواسته‌اند تا شعار «ما می‌توانیم» را در عرصه‌های مختلف به منصفه ظهور برسانند. (www.khamenei.ir)

دو) تاریخ صدر اسلام فراوان است از شایعاتی که در صدد تزلزل امنیت جامعه مدنی پیامبر(ص) بودند؛ قضایایی چون شایعه شهادت پیامبر(ص) در جنگ احد آن‌قدر بزرگ و هولناک بود که اگر پایداری و درایت امیرالمؤمنین و عده‌ای از صحابه نبود، معلوم نبود که بر سر اسلام و مسلمانان چه می‌آمد. در جریان تهمت به همسران پیامبر(ص)، قرآن به دفاع از پیامبر و ناموس او(نه شخص عایشه) برمی‌خیزد و منافقان را که می‌خواستند با این شایعه پیامبر را منزوی کنند، خلع سلاح می‌سازد. قرآن کریم در مواردی دیگر، شایعه‌پراکنان را هم‌ردیف منافقان ذکر می‌کند و آنان را در صورت تکرار شایعات به شدت عمل از سوی پیامبر(ص) تهدید می‌کند: «اگر منافقان و بیماردلان و آنان که اخبار دروغ و شایعات بی‌اساس در مدینه پخش می‌کنند، دست از کار خود برندارند، تو را بر ضد آنان می‌شورانیم. سپس جز مدت کوتاهی نمی‌توانند در کنار تو در این شهر بمانند.» (احزاب: 60)

دو نکته در این آیه قابل تأمل است:

- «مرجفون» در مقابل منافقان ذکر شده که ممکن است افراد خودی هم داخل در آن باشند و هشدار می‌باشد به مسلمانان که تنها منافقان نیستند که در پی نشر اکاذیب و شایعات‌اند.

- قرآن از شایعه‌پردازان، به «مرجف» یاد می‌کند که تعبیر زیبایی است؛ زیرا رجفه به معنای لرزش و تکان خوردن است و شایعه‌پرداز را به این سبب مرجف گفته‌اند که با شایعه خود، آرامش موجود در جامعه را متزلزل می‌کند و به لرزش درمی‌آورد.

در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که شایعه از اسباب وارفتگی و انحطاط انقلاب و انقلابیون است و کم‌خرج‌ترین ابزار برای دشمن یک انقلاب محسوب می‌شود. با شایعه، امنیت روحی و روانی جامعه به هم

واکاوی مسئله نفوذ فرهنگی در کلام مقام معظم رهبری با تکیه بر آیات قرآن ♦ 565

می‌خورد. دشمن با این حربه و با دست خود انقلابیون، انقلاب را به شکست و انقلابیون را به جنگ با یکدیگر می‌کشد. لذا قرآن کریم بیان می‌دارد که «همانا شیطان می‌خواهد بین شما کینه و دشمنی ایجاد کند» (مائد: 91) و به بندگانم بگو: «آنچه را که بهتر است بگویند؛ که شیطان میانشان را به هم می‌زند؛ زیرا شیطان همواره برای انسان دشمنی آشکار است» (اسراء: 53). القای دشمنان غربی مبنی بر اوضاع نابسامان شرایط اقتصادی و بزرگ جلوه دادن این موضوع و نیز تحریمهای پی‌درپی و ظالمانه‌شان برای به‌زانو نشان دادن جوانان ایرانی با استفاده از شایعات و تکرار موضوع در بین مردم، از دیگر ترفندهای این مکاره برای نفوذ فرهنگی و سلطه بیشتر است. لذا هیچ ملتی جز با وحدت و همدلی به خواسته‌های خود نمی‌رسد.

4. نفوذ فرهنگی از طریق بی‌محتواسازی فرهنگی

زمانی که بی‌محتوا کردن فرهنگی رخ دهد و امت از حالت وابستگی فرهنگی به حالت عدم وابستگی برسد، توان مقابله یا مقاومتی برایش نخواهند ماند و پس از آن، نسبت به منابع استکبار و مراکز نفوذ در دنیای اسلام تا دیرزمانی، واهمه‌ای به دل راه نخواهد داد. از اینجاست که نفوذ در این امت به آسانی صورت خواهد گرفت و انواع سلطه‌ها و سیادت‌ها را خواهد پذیرفت و دشمن بر ثروتها، خشکی‌ها و دریاهایش دست تجاوز خواهد گشود. برای آنکه امت از هر محتوای فرهنگی و ادای رسالتی خالی شود و از سوابق، میراث و تمدنش به طور کامل قطع رابطه کند، به ناچار باید پلهای ارتباطی که امروزش را به دیروز و میراث و تمدنش پیوند می‌زند، تخریب شوند. به منظور جامعه عمل پوشاندن به این تصورات که استکبار جهانی، رویکردی به سوی تخریب این پلها و قطع حال از گذشته، از خود نشان می‌دهد. در حیات سیاسی و فرهنگی معاصر ما، فصول فاجعه و مصیبت، این چنین رقم می‌خورد. (آصفی، 1380: 26)

«تشبه‌گرایی» یا تقلید از غربیان، از دیگر ابزارهای نفوذ فرهنگی غرب است که آن را «سیمیلیسیون» می‌خوانند. این خصلت اساس همه گرفتاری‌هاست و جهان سوم را دچار بیماری زیان‌بار و بلایی عظیم کرده است. اروپاییان استعمارگر، قادر به تبدیل و تغییر شخصیت باطنی مردم نیستند؛ زیرا شخصیت آنان فراهم آمده از فرهنگ آنهاست. از این رو، با ترفندی نو و مهارتی خاص، روحیه تقلیدگرایی و تشبه‌گرایی را در آنان به وجود آورده‌اند. استعمارگران غربی برای تغییر شخصیت مردم، ابتدا روش ظاهری و دلپذیر خود را به افرادی که بیشتر تأثیرپذیرند ارائه می‌دهند و با حرکت تدریجی و پیوسته، بین مردم و شخصیت ساخته شده از فرهنگشان ایجاد شک می‌کنند و با تبلیغات پیوسته، از راههای مختلف فرهنگ او را منفور و محقر معرفی می‌کنند. آنان با بردن پیوند مردم از نیازهای واقعی و استحاله نیازها و با بیگانه ساختن جوامع اصیل از خود، پیوندهای دروغینی را در بینشان به وجود می‌آورند. فرانسون قانون، مؤلف «دوزخیان روی زمین»، می‌نویسد: توجه به بیگانه، ناشی از احساس حقارتی است که از سوی مهاجم به مدافع القا می‌شود و نتیجه چنین القایی، حصول بیزاری و انزجار نسبت به فرهنگ خود است. خودگریزی، خودزدایی، تقرب به بیگانه و تشبه به او، وجوه مختلف بیزاری از خویش نام می‌گیرد. (حسینی اصفهانی، 1379: 67)

برژینسکی در توصیف چگونگی نفوذ و فروپاشی شوروی می‌گوید: «اما نه روی قدرت سیاسی و نه روی قدرت نظامی و اقتصادی تکیه کردیم. ما تنها از طریق فرهنگ و استفاده مؤثر از رسانه‌ها توانستیم به این هدف برسیم؛ رسانه‌هایی که به صورت هدفمند و متمرکز، بر نفوذ به درون شوروی به راه انداخته شدند» (رنجران، 1388: 27)

5. نفوذ فرهنگی از راه ناآگاهی و دور نگه داشتن مردم از هویت ملی و گذشته خود

مقام معظم رهبری یکی از روشهای نفوذ غربی‌ها را دور نگه داشتن مردم از هویت ملی و گذشته خود با ابزار تحریف حقایق می‌داند. برای مثال؛ دولتهای غربی، تسخیر سفارت و به تعبیری لانه جاسوسی آمریکا را توسط جوانان غیور مسلمان و با بصیرت ایرانی، انکار و اقدامی وحشیانه تلقی می‌کنند؛ زیرا از بصیرت و آگاهی جوانان هراس دارند. نمونه بارز دیگر از این حربۀ دشمن در دور نگه داشتن مردم از حقایق، مسئله جنگ خلیج فارس است که در زمان بوش پدر رخ داد. آنان این مسئله را نیز کاملاً رسمی و علنی سانسور می‌کنند. مقام معظم رهبری با اشاره ظریفی به موارد جدید نفوذ دشمن که به بهانه جشنواره، سعی بر نفوذ در ملت‌ها دارند، چنین آگاهی می‌دهند که باید هوشیار بود و صلاح فرهنگی کشور را در تمام مسائل رعایت کرد و در مواردی که دشمن، برای حفظ صلاح خود علیه مصالح کشور ما عمل می‌کند، ترجیح را بر نرفتن باید گذاشت و نباید در چنین جشنواره‌هایی شرکت کرد. (www.khamenei.ir)

الگوی مصرف غرب نسبت به محیط زیست و جهان سوم، چپاولگرانه است. مهم‌ترین عنصر موفقیت در مبارزه با تهاجم فرهنگی که به وسیله دگرگونی الگوی مصرف جامعه به معنی عام کلمه انجام خواهد شد، جلب مشارکت مردم در این مبارزه و رساندن آگاهی‌ها به حدی است که فرد بتواند از خود و کشور در برابر تهاجم مزبور دفاع کند. برای رسیدن به این حد از خود آگاهی، علاوه بر ضرورت ایجاد نهادهای اجتماعی و فرهنگی توسط کسانی که پدیده را بهتر می‌شناسند، شناخت فرهنگ و هویت ایران در کلیه زمینه‌ها، از جمله در زمینه‌هایی که کشور مورد تهاجم فرهنگی غرب قرار گرفته، است. آگاهی از هویت فرهنگی و منافع ملی در چارچوب تساوی منافع ملی کلیه ملت‌های جهان، شرایطی را پدید می‌آورد که در درجه نخست برای هر ایرانی مشخص می‌شود از چه چیزی می‌خواهد دفاع کند و در صورت ضرورت و دگرگونی و پویایی فرهنگ، چه چیز را به چه صورت و شیوه‌ای می‌باید رها کند و با چه چیزی جایگزین سازد. (رزاقی، 1374: 90)

6. نفوذ فرهنگی دشمنان از طریق هنر در جشنواره موسیقی

فرهنگ هر قوم، عبارت است از مجموع کوششها و مجاهدتهایی که افراد آن قوم در راه تسلط بر طبیعت و رسیدن به زندگی دلخواه به عمل می‌آورند؛ هنرهای زیبا، عالی‌ترین جلوه این کوشش و تکاپوست و موسیقی، لطیف‌ترین و رقیق‌ترین آنهاست. برای درک ارزش واقعی هر فرهنگ، باید به تمام مظاهر صوری

567 واکاوی مسئله نفوذ فرهنگی در کلام مقام معظم رهبری با تکیه بر آیات قرآن

و معنوی و ذوقی صاحبان آن فرهنگ آگاهی یابیم؛ زیرا درک هنری و شیوه بیان آن در هر قوم و در هر یک از دوره‌های تاریخ فرهنگی آن قوم، به سه عامل زمان و مکان و به خصوص خلق و خو یا روحیه آن قوم بستگی تمام دارد. بدیهی است که نفوذ فرهنگی از طریق موسیقی، به مراتب بیشتر و عمیق تر بوده است؛ چون موسیقی، زبان احساس است و احساس، بین ملتها مشترک و قابلیت انتقال آن از قومی به قوم دیگر سهل تر است (فروغ، 1354: 16). کارگزاران سیاسی، نخبگان، مجامع آموزشی و علمی، سازمانهای دفاعی و امنیتی، مهم ترین محلهای نفوذ به شمار می‌روند. گاه دشمن دیدگاه و سخن خود را از زبان افراد به ظاهر موجه بیان می‌کند؛ گاه برای کامیابی در راهبرد نفوذ، روی افرادی خاص ده‌ها سال برنامه‌ریزی می‌کند؛ گاه برای نیل به هدف، چند دهه برنامه‌ریزی و نیرو تربیت می‌کند. امروزه حوزه‌های علمیه و مجامع دانشگاهی، مهم ترین مجموعه‌های فرهنگ‌سازند و دشمن همواره درصدد نفوذ عوامل خود در آنهاست. (نوروزی، 1394: 16)

رهبر انقلاب اسلامی در دیدار با خبرنگاران رهبری این مسئله را به روشنی تبیین می‌کند و معلوم می‌شود که دشمن برای نفوذ در کشور، مأمور مستقیم دستگاههای امنیتی خود را به عنوان فردی صاحب هنر، برای جشنواره موسیقی معین کرده بود تا به داخل کشور بفرستند، که با درایت و آگاهی وزارت اطلاعات جلوی آن گرفته می‌شود. رهبر معظم انقلاب راه مقابله با چنین توطئه‌هایی را استغنائی درونی برمی‌شمرند: دنیا به کشوری که غنی و قوی باشد، مجبور است احترام بگذارد؛ چرا که عزت یک ملت در دنیای امروزی، به قوت فکری، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، علمی و... است. طبعاً جامعه ما نیز با قوی شدن در تمام ابعاد، عزت می‌یابد. (www.khamenei.ir)

(و) بحث و نتیجه گیری

اعمال نفوذ و سلطه در تمام دوران زندگی بشر به شیوه‌های متفاوتی وجود داشته است. درخشش انقلاب اسلامی و فریاد رسای آن، معادلات فکری و معرفتی و سیاسی جهان را دچار دگرگونی کرد. این سیطره انقلاب اسلامی، دشمنان اسلام عزیز را به فکر فرو برد تا حیل‌های گوناگون را علیه انقلاب اسلامی ایران و مقاومت اسلامی به کار بگیرند. امروزه امت اسلامی در شرایطی قرار گرفته که با انواع تهدیدها و تجاوزات مواجه است. تلاش دشمنان این است که در کنار توطئه‌های مستقیم، به توطئه‌های غیر مستقیم روی آورند که مهم ترین آنها، نفوذ پنهانی به عنوان امری راهبردی و مهم است که رهبر انقلاب اسلامی نیز بارها بر آن تأکید کرده‌اند که نباید سطحی و کوچک گرفته شود.

میزان اهمیت این مسئله به حدی است که قرآن کریم به صراحت به مسلمانان هشدار می‌دهد و علت آن را مغایرت در اعتقادات و باورهای مسلمانان با کفار معرفی می‌کند و هرگونه سازش و نرمش را مردود می‌شمرد. دشمنان اسلام بارها در صحنه‌های گوناگون از ملت ایران و از ملت‌های مسلمان جهان ضربه

خورده‌اند و به همین جهت، برای نفوذ تلاش می‌کنند که مهم‌ترین نفوذ آنها نیز، نفوذ اعتقادی در میان ملت‌های مسلمان، به ویژه جوانان است تا با القای شبهه در اعتقادات و باورهای بدیهی مسلمانان، به خصوص جوانان آنها را در اختیار بگیرند و در نتیجه، سرمایه‌های اصلی انقلاب را به اضمحلال بکشانند.

نظام سلطه‌گر غرب، فعالیت گسترده‌ای را برای رسیدن به این هدف دنبال می‌کند تا با بهره‌گیری از فناوری‌های روز در عالم واقع و فضای مجازی و ایجاد ناامیدی در جوانان، آنان را منزوی کرده؛ سپس با وعده‌های فریبنده، در راستای اهداف شیطانی خود به خدمت بگیرد. این همان نفوذ فرهنگی است که مقام معظم رهبری، مبارزه و مقابله با آن را در اولویت سایر روش‌ها می‌داند.

نفوذ فرهنگی مبنای نفوذ سیاسی است. در نبرد اراده‌ها، راهبرد دشمن از چالش مستقیم نظامی، به برخورد فرهنگی تغییر جهت می‌دهد. هدف اصلی دشمن در نفوذ فرهنگی، ایجاد تردید و خلل در اراده‌هاست. در انقلاب‌هایی که راهبرد خود را بر فرهنگ بنا می‌نهند، نفوذ فرهنگی مهم‌ترین اقدام دشمن در چرخش تدریجی باورها و فرهنگ نظام سیاسی است. تأکید بر شکاف‌های اجتماعی از جمله گسست نسل‌ها، جریان‌سازی موازی در قبال انقلاب و تلاش برای منفعل ساختن اقشار اجتماعی، از دیگر اهداف نفوذ فرهنگی است. دشمن زمانی راهبرد نفوذ را به عنوان اولویت اول خود برمی‌گزیند که نشانه‌ای از منفذ نفوذ در صف نیروهای انقلاب بیابد. در این راهبرد، می‌کوشد اهدافی را که از طریق برخورد سخت و نظامی و با صرف هزینه‌های فراوان مادی و انسانی به دست نیآورده است، از طریق نفوذ فرهنگی به چنگ آورد.

همان‌گونه که شیطان در سلوک شخصی افراد از شیوه‌های گوناگونی برای نفوذ در دل و جان آنان بهره می‌گیرد، در زندگی اجتماعی نیز دشمن روش‌های متعدد و متنوعی را اتخاذ می‌کند. از جمله مصادیق نفوذ در جامعه امروزی، می‌توان به نفوذ علمی، نفوذ فرهنگی به واسطه تغییر نام، نفوذ فرهنگی به واسطه ناامید کردن جوانان و ایجاد اختلاف و شایعات، نفوذ فرهنگی از طریق بی‌محتواسازی فرهنگی، نفوذ فرهنگی از طریق ناآگاهی و دورنگه داشتن مردم از هویت ملی و گذشته خود و نفوذ فرهنگی از طریق هنر در جشنواره موسیقی اشاره کرد.

در واقع؛ شناخت روش‌های نفوذ یکی از محورهای مهم رویایی با دشمن در راهبرد نفوذ است. فهم این امر که دشمن از چه روش‌هایی برای نفوذ بهره می‌گیرد، سهم زیادی در اتخاذ راهکار مقابله با آن دارد. لذا رصد هوشیارانه و همه‌جانبه حرکت دشمن در صفحه شطرنج سیاست، به طور قطع حل نیمی از معضل است. رهبر معظم انقلاب اسلامی، راهکار مقابله با نفوذ را اغنای درونی معرفی می‌کنند که به دو جنبه شخصیتی افراد، اعم از فردی و اجتماعی انصراف دارد. تمام افراد جامعه باید به استغناء درونی برسند و زمانی که این مهم رخ داد، قدرت و عظمت نظام اسلامی که برگرفته از عزت و قدرت یکایک افراد جامعه است، نه تنها اجازه عرض اندام به دشمنان خود را نمی‌دهد، بلکه باعث می‌شود آنها دست کمک نیز به

واکاوی مسئله نفوذ فرهنگی در کلام مقام معظم رهبری با تکیه بر آیات قرآن ♦ 569

سوی این قدرت و اقتدار دراز کنند. حوزه‌های علمیه و مجامع دانشگاهی، مهم‌ترین مجموعه‌های فرهنگ‌سازند که دشمن همواره درصدد نفوذ عوامل خود به درون آنها بوده است. کوشش برای جدا ساختن مردم از نظام سیاسی و تحریف وقایع، از مهم‌ترین منافذ ورود دشمن است که باید با آگاهی و حضور فعال در عرصه‌های مختلف حیات جامعه، جلوی این حربه‌های دشمن را گرفت و او را مأیوس کرد.

منابع

- قرآن کریم. ترجمه مهدی فولادوند.
- آریان پور کاشانی، عباس (1369). فرهنگ کامل انگلیسی. تهران: امیر کبیر.
- آصفی، محمدمهدی (1380). دنیای اسلام و تهاجم فرهنگی غرب. ترجمه تقی متقی. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- آمدی (1335 ق). غررالحکم و دررالکلم. شارح: رسول هاشمی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی
- ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبه‌الله (بی تا). شوح نهج البلاغه. بیروت: دارالهدی الوطنیه.
- استرایکر، شلدون و همکاران (1376). مبانی روان‌شناسی اجتماعی. مشهد: آستان قدس رضوی.
- ترابی، علی اکبر (1354). مبانی جامعه‌شناسی. تهران: امیر کبیر.
- حسینی اصفهانی، سید مرتضی (1379). تهاجم فرهنگی. [بی جا]: فرهنگ قرآن.
- دهخدا، علی اکبر (1341). لغت‌نامه. تهران: دانشگاه تهران.
- رزاقی، ابراهیم (1374). الگوی مصرف و تهاجم فرهنگی. تهران: چاپخش.
- رنجبران، داود (1388). جنگ نوم. تهران: ساحل اندیشه تهران.
- سیدجواد، علی اصغر (1349). معانی فرهنگ. تهران: پیام.
- طباطبایی، محمدحسین (1374). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- طبرسی، فضل بن حسن (1372). مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن. تهران: ناصر خسرو.
- عمید، حسن (1389). فرهنگ فارسی عمید. تهران: راه رشد.
- فاضلی، نعمت‌الله (1387). فرهنگ و دانشگاه (منظرهای انسان‌شناسی و مطالعات فرهنگی). تهران، ثالث.
- فرانزوی، استفتن (1381). روان‌شناسی اجتماعی. ترجمه مهرداد فیروزبخت و همکاران. تهران: رسا.
- فروغ، مهدی (1354). نفوذ علمی و عملی موسیقی ایران در کشورهای دیگر. تهران: اداره کل نگارش وزارت فرهنگ و هنر.
- قرائتی، محسن (1383). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن.
- کریمی، یوسف (1377). روان‌شناسی اجتماعی. ترجمه جواد طهوریان. مشهد: آستان قدس رضوی.
- کوشا، محمدمهدی (1387). دانستنی‌های فرهنگ. تهران: وزارت علوم و تحقیقات و فناوری، معاونت فرهنگی اجتماعی و مطالعه فرهنگی.
- مجلسی، محمدباقر (1410 ق). بحارالانوار. بیروت: مؤسسه الطبع و النشر.
- محدث نوری، میرزا حسین (1408 ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. لبنان: آل‌البیت.
- مطهری، مرتضی (1380). دین و دوران. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- معین، محمد (1381). فرهنگ معین. تهران: کتاب راه نو.
- مکارم شیرازی، ناصر (1374). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

واکاوی مسئله نفوذ فرهنگی در کلام مقام معظم رهبری با تکیه بر آیات قرآن ♦ 571

- موسوی، سید علی (1388). فتاوری باید بومی باشد. تهران: سروش ملل.
- نوروزی، محمدجواد (1394). «فرهنگ، گذرگاه نفوذ در ساحت نظام سیاسی». کیهان فرهنگی، ش 348.
- **Quran**. Translated by Mehdi Fuladvand.
- Amedi (1335). **Ghorrarolhekam and Dorralkeram**. Descriptor: Rasul Hashemi. Tehran: The Office of Islamic Culture Publication.
- Amid, Hassan (2010). **The Persian Dictionary of Amid**. Tehran: Rahe Roshd.
- Arian Pour Kashani, Abbas (1990). **The Perfect Dictionary of English**. Tehran: Amir Kabir.
- Asefi, Mohammad Mehdi (2001). **The Islamic World and the West Cultural Attack**. Translated by Taghi Mottaghi. Qom: the Center of Islamic Preaching Publication.
- Dehkhoda, Ali Akbar (1962). **Dictionary**. Tehran: Tehran University.
- Downs, James F. (1978). **Cultures in Crisis**. London: Glencoe Press.
- Faranzavi, Stephen (2002). **The Social Psychology**. Translated by Mehrdad Firuzbakht and Others. Tehran: the Cultural Service Firm
- Fazeli, Nematollah (2008). **Culture and University (the Aspects of Cultural Studies and Anthropology)**. Tehran: Sales Publication.
- Foruogh, Mehdi (1975). **The Scientific and Practical Penetration Music of Iran at Other Countries**. The Publication of the Administration of Culture and Art Ministry.
- Gheraati, Mohsen (2004). **Noor Interpretation**. Tehran: the Cultural Center of Lessons of Quran.
- Hosseini Esfahani, Seyed Morteza (2000). **The Cultural Attack**. The Publication of Quran Culture.
- Ibn Abelhadid, Abdohamid Ibn Hebatollah (?). **The Description of Perfect Nahjolbalaghe**. Beirut: Darolhodavatanie.
- Karimi, Yusuf (1998). **The Social Psychology**. Translated by Javad Tahurian. Mashhad: The Cultural Assistance of Imam Reza Shrine.
- Kusha, Mohammad Mahdi (2008). **What you should know of Culture**. **Tehran**: Ministry of Science, Research and Technology the Cultural and Social Assistance of Cultural Studies.
- Majlesi, Mohammad Bagher (1410). **Beharolanvar**. Beirut: The Institute of Altab and Alnashr.
- Makarem Shirazi, Naser (1995). **Nemune Interpretation**. Tehran: Islamic Darolkatib.
- Moein, Mohammad (2002). **Moein Dictionary**. Tehran: Rahe Nu Book.
- Mohaddes Nuri, Mirza Hossein (1408). **Mostadrek Alvasayel and Mostanbet Almasael**. Lebanon: Alolbeit (peace be upon him).
- Motahhari, Morteza (2001). **The Religion and the Era**. Tehran: Imam Sadegh University.
- Musavi, Seyed Ali (2009). **The Technology Should be Indigenous**. Tehran: Soroush Melal.

- Nowruzi, Mohammad Javad (2015). “**The Culture of Passage of Penetration at Political System**”. *Keyhan Cultural Magazine*, No. 348.
- Ranjbaran, Davoud (2009). **Soft War**. Tehran: Sahel Andishe Tehran.
- Razaghi, Ebrahim (1995). **The Pattern of Consuming and Cultural attack**. Tehran: Chapakhsh.
- Seyed Javadi, Ali Asghar (1970). **The Meanings of Culture**. Tehran: Payam.
- Striker, Sheldon & Others (1997). **The Principles of Social Psychology**. Mashhad: The Cultural Assistance of Astan Qods Razavi (Imam Reza Shrine).
- Tabarsi, Fazl Ibn Hassan (1993). **Majmaolbayan at Interpreting Quran**. Tehran: Naser Khosro Publication.
- Tabatabaei, Mohammad Hossein (1995). **Al-Mizan at Interpreting Quran**. Qom: the Office of Islamic Publication of the Society.
- Torabi, Ali Akbar (1975). **The Principles of Sociology**. Tehran: Amir Kabir.
- www.khamenei.ir

